

Türkçe isimleri // Beşinci milletler arası türkoloji kongresi. Tebliğler. – C. 2. – İstanbul, 1987. – S. 49-56; Blaskovics J. Slovakiya'da eski türkçe yer adları // Türk dili bilimsel kurultayına sunulan bildiriler. – Ankara, 1975; 56. Rasonyi L. Kuman özel adları // Türk kültürü araştırmaları. – Ankara, 1966-1969. – S. 141-144; Baskakov N.A. Türk kökenli rus soyadları. – Ankara: TDK yay. 684, 1997. – 234 s.; Baski I. A preliminary index to Rasoy's onomasticon turcicum. – Budapest, 1986. – 159 s.; 57. Memmedli Y. Dilin onomastik birimleri ile normal kelimeler arasında leksik-semantik ilişkileri üzerine // Azərbaycan

Onomastikası Problemleri Dergisi, I, Bakü, 1986 Memmedli Y. Hususi (Özel) adlarla kelime birimleri arasında ilişkiler üzerine // Azərbaycan Onomastikası Problemleri Dergisi, III, Bakü, 1989.; Gültekin G. Güney Azərbaycan'ın doğusundaki yer adları. – İstanbul, t.y. – 204 s.; Memmedli Y. Kelime varlığı ile özel adlar arasındaki alakaya dair // Azərbaycan Onomastikası Problemleri. – II, Bakü, 1988; Hacıyeva Q. Cənubi Azərbaycan toponimləri. – Bakı: Elm, 2008. – 200 s.; 58. Eski türk onomastik sözlüğü. – Bakı: Elm, 1999. – 124 s.

Надійшла до редколегії 06.10.10

П. Ситдигов, асп.

ГЕНЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КИТАЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

У статті висвітлено питання поповнення словникового складу китайської мови запозиченнями. Матеріалом для аналізу послужував корпус економічних термінів, було виявлено і проаналізовано фонетичні, семантичні та графічні запозичення.

В статті освещён вопрос пополнения словарного состава китайского языка заимствованиями. Материалом для анализа послужил корпус экономических терминов, были выявлены и проанализированы фонетические, семантические и графические заимствования.

The question of the Chinese language loan-words is considered in the article. As the data for the research we have used economical terms. During the research we have found and analysed fonetic, semantic and graphic loan-words.

Економіка має складний і багатоаспектний понятійний апарат, у якому відображається розвиток відповідної наукової думки. По мірі поглиблення економічних знань ускладнюються і поняття, що передаються термінами. Кожна епоха, спираючись на термінологію попередників, розробляє власне коло понять. Це свідчить про те, що економічна термінологія є продуктом історичного розвитку, в ній відображені всі етапи економічного і соціального прогресу. Кожен період характеризується своєю термінологічною лексикою, яка відображає рівень розвитку економіки, економічної науки, економічних взаємин з іншими країнами і характер виробничих відносин у державі. Всі суттєві зміни економічних процесів протікають на тлі змін усього соціального організму і, як наслідок, знаходять своє відображення у мові. Виникають ключові слова, що характеризують конкретний історичний етап суспільного розвитку. Такі слова, як правило, складають базисну термінологію і входять до термінологічної системи як необхідний і обов'язковий елемент. З одного боку, вони використовуються носіями мови для позначення відповідних процесів і явищ, з іншого – є засобами пізнання цих процесів і явищ. Система економічних понять характеризується єдністю, цілісністю, ієрархічною організацією елементів дуже неоднорідних за змістом і роллю, яку вони виконують. Неоднорідність змісту економічних понять знаходиться в прямій залежності від особливого місця, яке займає економіка як система знань. Специфіка економіки відбивається в багатозначності визначення самого поняття "економіка", з якого видно, що "термінологія сфери економіки неоднорідна і включає як абстрактні базові терміни, так і позначення конкретних областей економічних знань" [2, с.177]. На відміну від лексичних одиниць інших терміносистем, наприклад термінів точних наук, економічні терміни використовуються у мовленні як фахівців, так і широких верств населення. Однією з причин цього явища можна назвати процес термінологізації слів загальноживованої мови і детермінологізацію термінів. В умовах економічного розвитку і виникнення нових реалій, все більше зростає інтерес до питань економічної науки в суспільстві, і саме внаслідок цього сфера функціонування економічної термінології вийшла далеко за межі професійного спілкування.

З генетичної точки зору лексику китайської мови можна розділити на наступні групи: 1) суто китайська лексика; 2) фонетично або семантично адаптовані іншомовні запозичення. Саме така класифікація видається нам найбільш виправданою для китайської мови. Варто окремо зупинитися на японських запозиченнях у китайській лексиці. За різними даними у китайській мові на-

раховується близько п'ятиста японських запозичень. Це давній шар лексики китайської мови. Деякі з цих запозичень функціонують в рамках економічної термінології, однак часто мають характер терміноподібних елементів, оскільки не відповідають основним вимогам, що висуваються до термінів. Такі слова часто вживаються в розмовному стилі і знаходяться на периферії терміносистеми і тому, в своїй більшості, відносяться до розряду терміноідів, наприклад: 经济 [jing1ji4] – економіка; 商业 [shang1ye4] – комерція, торгівля, бізнес; 储蓄 [chu3xu4] – заощадження, депозит; 资本主义 [zi1ben3zhu3yi4] – капіталізм; 干部 [gan4bu4] – кадри. З цієї причини ми не розглядаємо японські запозичення і японську мову зокрема як джерело китайської термінології. Також, не слід ігнорувати таке сучасне явище китайської мови, як графічні запозичення. Як правило, графічно запозичені з англійської мови аббревіатури та багатокомпонентні терміни рідної мови – калька повного англійського терміна – вступають у синонімічні відношення. Наприклад, ATM机 [atmji1] – 自动取款机 [zi4dong4qu3kuan3ji1] – банкомат; GNP – 国民生产总值 [guo2ming2sheng1chan3zon3gzhi2] – валовий національний продукт; GDP – 国内生产总值 [guo2nei4sheng1chan3zong3zhi2] – внутрішній валовий продукт. На сьогоднішній день друковані видання часто використовують англійські аббревіатури або комбіновані аббревіатури, які мають у своєму складі ієрогліфи та літери англійського алфавіту. У Китаї уже вживаються заходи зі збереження чистоти рідної мови – усі аббревіатури мають відповідний китайський переклад.

З цих причин ми, не ігноруючи явище застосування графічних запозичень в китайській мові, маємо відзначити, що це неоднозначне питання, і ми не можемо з упевненістю віднести англійські аббревіатури до літературної мови. Тому в нашій статті ми не виділяємо їх як окреме джерело поповнення економічної терміносистеми. Необхідно відзначити, що основну частину економічної терміносистеми складають суто китайські терміни. Запозичення, особливо фонетичні, не притаманні китайській мові загалом і в економічній терміносистемі представлені у дуже малій кількості. Семантичні запозичення більш численні, але серйозною проблемою є питання їхнього вирізнення із загального числа термінів. Важко довести, що певне поняття було семантично кальковане, а не виникло саме по собі в Китаї як реакція на певне економічне явище або економічний об'єкт.

У відносинах між мовами постійно наявні процеси їх об'єднання і розділення, і природність цих процесів очевидна. З одного боку, існує прагнення до збереження своєрідності національної мови, з іншого – прагнен-

ня відповідати міжнародним стандартам. Цим процесам сприяють мовні та позамовні причини, від чого ці процеси активізуються або сповільнюються. Завдяки активній співпраці з іншими країнами на сьогоднішній день, попри деякі тенденції прагнення чистоти мови, властиві будь-якій країні й мові, запозичення є одним із продуктивних способів поповнення лексичного складу. У масштабах нації головними єднальними чинниками, що сприяють проникненню елементів іноземного походження в мову і в термінологію, є засоби масової інформації, інтернет, перекладацька діяльність, система освіти, друкована продукція, спроби створити міжнародну універсальну мову спілкування. Першими серед мовознавців, які звернулися до інтернаціональних елементів, були представники соціолінгвістики, що цілком зрозуміло, оскільки це явище яскраво ілюструє зв'язок мови та суспільства на теоретичному рівні. Процеси взаємодії двох ідей – ідеї про розвиток державної мови та ідеї загальної мови – чітко віддзеркалюються у лексичному складі.

Оскільки в минулому однозначність понять могла досягатися лише завдяки єдиній мові науки, зокрема, це була латинь на Заході та ієрогліфіка на Далекому Сході, виклад основ наук рідною мовою ускладнював доступ до знань для багатьох людей, що не мали можливості отримати систематичну мовну освіту. Прихована і явна боротьба за право викладати основи різних наук рідними національними мовами велася в усіх країнах світу. Коли право було завойовано, з'явився мовний бар'єр, що перешкоджає спілкуванню фахівців різних країн. Наслідком появи мовного бар'єру стали термінологічні розбіжності, оскільки обсяг понять, пов'язаних з уживанням одних і тих же слів у різних мовах, виявився різним. Необхідність подолання термінологічних розбіжностей спричинила проведення спеціальних заходів з боку Міжнародної асоціації стандартів (1926), яка згодом (1946) стала називатися Міжнародною організацією стандартів (ISO). Межею в світовій стандартизації термінологій став період після Другої світової війни, коли створювалися міжнародні політичні та економічні організації, почали затверджуватися культурна і мовна рівність усіх народів. В офіційних документах міжнародних організацій на перше місце почала виходити єдність змісту, на якій би мові не був написаний текст. Це, у свою чергу, почало вимагати ідентичності термінів та їх співвіднесеності в різних мовах з одними й тими ж поняттями. Активізація міжнародних контактів спричинила підвищення уваги до значних пластів спеціальної лексики. Це стало суттєвою основою для розвитку тенденції до інтернаціоналізації термінів. Для будь-якої групи термінів, особливо економічних, певна інтернаціоналізація понять природна і необхідна, оскільки вона сприяє міждержавним, міжгалузевим і міжособистісним економічним взаєминам. Необхідно брати до уваги те, що будь-які живі мови розвиваються в контакті одна з одною, а запозичення належать до одного зі способів номінації нових реалій і понять. Чим тісніше міжкультурне спілкування, тим більше виникає причин для мовного запозичення, бо лексика є найчутливішою до різних зовнішніх впливів. Більш того, тенденції до запозичення часто виявляються сильнішими, ніж бажання, що диктуються ззовні. Терміни, запозичені з англійської мови, складають значний відсоток сучасних терміносистем більшості мов, а сам процес запозичення характерний не тільки для загальноповживаної мови, але й для окремих термінологічних підсистем. Що стосується китайської економічної термінології, то вона досить повно спирається на внутрішній потенціал мови, не прагне до повного "очищення мови" від іноземних елементів, і не насаджує без потреби інтернаціональні слова. У такій

ситуації слід враховувати, що більшість фонетичних запозичень до цих пір є неологізмами (не зважаючи на те, що їх включено до словників). В умовах несформованої термінології залишається невідомим, чи стане термін частиною живої мови чи залишиться лише у сфері фіксації. Різна міра відкритості мов до запозичень слів і термінів багато в чому пояснюється природним прагненням країни до мовної самобутності. На цій основі з'являються твердження, що інтернаціоналізація термінології може призвести до спотворення національної мови. Однак позиція пуризму не зовсім продуктивна в сучасних умовах. Це свідчить про статичний підхід до мови і як результат – про її зайву архаїзацію. Процес інтернаціоналізації термінології не тільки сприяє економічному прогресу, він природним чином пов'язаний з розвитком мови, завдяки чому відповідає національним інтересам, не заважаючи збереженню мовної самобутності. Постійно зростаючий приплив запозиченої термінології відображає безперервний процес мовного взаємозбагачення. Економічна думка і норми економічної діяльності знаходяться в постійному розвитку, а успішне їх впровадження та інтеграція в національну мову стають надбанням не лише однієї країни. Однією з універсальних причин запозичення є необхідність позначення нових предметів, понять та явищ. Запозичені слова не тільки заповнюють "вільні ніші" в мові, а й витісняють іноді усталені або застарілі лексичні одиниці. Наявність запозиченої лексики в економічній термінології пояснюється, перш за все, міжнародним характером самої діяльності країни. Чим більше залучена та чи інша сфера діяльності у міжнародне співробітництво, тим більш відкрита лексика та термінологія цієї сфери іншомовним інноваціям. У китайській економічній термінології запозичені поняття знайшли широке поширення в мові в результаті соціальних, економічних і політичних змін, що відбуваються в світі, Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та країні, і які прийнято називати "глобалізацією".

Процес запозичення неодноразово ставав об'єктом дослідження. Існує велика кількість класифікацій, що характеризують запозичення за наступними параметрами: 1) час, 2) предметна співвіднесеність, 3) спосіб проникнення з мови в мову, 4) джерела, 5) сфери, 6) структурні особливості цього мовного явища. Питаннями запозичення у вітчизняній лінгвістиці займалися А.А.Реформатський, Л.П.Крисін, Н.М.Шанський, Е.В.Кузнєцова, М.Д.Степанова, Є.В.Розен та ін. У деяких вітчизняних роботах з термінознавства зустрічається різне розуміння терміна "запозичення". Іноді під запозиченням розуміється процес термінологізації слів загальноповживаної мови або запозичення з професійних сфер. Такий вид запозичення, згідно з класифікацією відомого канадського термінознавця Г.Рондо, називають "внутрішнім" [3, с.196]. У даній роботі під запозиченням розуміється "зовнішнє запозичення", оскільки запозичення із загальноповживаної мови та іноземної мови не є явищами одного порядку. Незважаючи на те, що в українській мові запозичена лексика часто позначається як "іноземне слово", "запозичене слово", "лексичне запозичення", ці терміни не розкривають суть процесу запозичення в китайській мові. Розглянемо причини запозичень. Перш за все, виділяють причини немовні і власне мовні. До лінгвістичних причин відносять: 1) відсутність у рідній мові еквівалентного слова для вираження нового поняття; 2) тенденцію до використання одного запозиченого слова замість описового звороту; 3) семантичну вантаженість слів рідної мови; 4) добре виражену здатність до термінотворення запозиченого слова у поєднанні з елементами рідної мови [1, с.112]; 5) прагнення носіїв мови поповнити, поглиби-

ти і розширити уявлення про предмет, деталізувати поняття ознаки за допомогою розрізнення смислових і функціональних відтінків; 6) низьку частотність вживання старих термінів, прагнення позбавитися від омонімів, потребу надбати синоніми. До екстралінгвістичних причин відносять: 1) запозичення поняття з мови, де воно вперше виникло; 2) культурний вплив однієї мови на іншу; 3) авторитетність мови-джерела; 4) спрощення професійного міжнародного контакту; 5) наявність усних або письмових контактів; 6) підвищення інтересу до вивчення тієї чи іншої мови; 7) історично обумовлене захоплення певних соціальних шарів культурою чужої країни [1, с.112]; 8) різноманітні зв'язки народу з іншими народами. Однією з форм реалізації впливу таких зв'язків є запозичення слова одночасно із запозиченням предмета, явища, поняття, якості або дії. Цей процес найбільш характерний для ранніх стадій розвитку мови. Перш ніж перейти до власне генетичного аналізу лексики, слід виділити два основних види запозичень: фонетична адаптація і семантичне запозичення.

Фонетична адаптація – це запозичення іноземного слова у схожій з мовою-джерелом фонетичній та семантичній формі. У цьому випадку, зазвичай, фонетична структура слова дещо змінюється: відбувається адаптація звукового складу запозиченого слова відповідно до особливостей фонетики мови-рецептора. Проникнення слів з інших мов у китайську мову в різні історичні періоди обумовлено тим, що народ вступає в економічні, культурні, політичні зв'язки з іншими народами. Фонетична адаптація іноземних термінів є особливим способом поповнення лексики. Процес запозичення термінів не відрізняється суттєво від запозичення загальноживаних слів. Разом з тим, слід зазначити, що більшість з запозичених слів проникає в мову саме через термінологію, тому майже все досліджене у лінгвістичній літературі про запозичення загалом є справедливо і для термінів. Запозичення іноземних слів не є механічним переносом окремих слів з однієї мови в іншу. Це процес органічного засвоєння нових лексем і семантичного пристосування до системи словникового складу мови. Доля запозичених слів знаходиться у прямій залежності від ходу процесу адаптації і від того, наскільки введення нових слів виправдано потребою сприйняття нових значень і смислових відтінків. З числа фонетично адаптованих запозичень можна виділити підгрупу так званих "вимушених запозичень", які містять власні імена (деякі вчені відносять такі лексеми до епонімів), назви валют і не можуть ніяк бути трансформовані, наприклад: 道琼斯股票指数 [dao4qiong2si1gu2piaozhi3shu4] – індекс Доу-Джонса; 纳斯达克指数 [na4si1da2ke4zhi3shu4] – НАСДАК (NASDAQ); 菲利普斯曲线 [fei1li4pu3si1 qu1xian4] – крива Філіпа.

Деякі вчені виділяють лексичні одиниці, що містять імена відомих людей в окремий клас – епоніми, що є окремим від термінів. Вважається, що фонетично адаптовані терміни, як правило, немотивовані для носіїв мови, а незапозичені – мотивовані. Однак при більш детальному розгляді виявляється, що це не настільки очевидно. З одного боку, економічна термінологія вживається в текстах, призначених для спеціалістів; для них запозичений термін виявляється часто мотивованим знанням іноземних терміноелементів. З іншого боку, такі терміни можуть бути зрозумілими у загальноживаній мові, хоч і є іноземними за походженням словами, а також термінами, побудованими на базі інтернаціональних формантів. Серед фонетично запозичених економічних термінів значний відсоток становлять терміни, запозичені з англійської мови в її американському варіанті. Багато термінів запозичуються з англійської мови, навіть коли наявні не менш точні китайські еквіваленти. Аналіз термінологічних одиниць показав наявність серед фонетичних запозичень групи так званих недоцільних запозичень, які, на наш погляд, цілком успішно можуть бути замінені засобами рідної мови, наприклад, термін "фірма" або "компанія" може виражатися суто китайським словом, а також має три фонетично адаптовані кальки: 公司 [gong1si1], 甘巴尼 [gan1ba1ni2], 公班牙 [gang1ban1ya2], 公班衙 [gong1ban1ya2]. Так само термін "комерсант" може мати два суто китайських синоніми і одне фонетично адаптоване запозичення: 经济人 [jing1ji4ren2], 买办 [mai3ban4], 马占 [ma3zhan4].

Наведені приклади можемо віднести до фактів демонстрації "мовного престижу". Іноземні слова часто мають перед рідними синонімами ту перевагу, що позиціонують мовця більш високо в соціальному плані. За допомогою таких слів людина стверджує свій культурний і громадський авторитет, заявляє свої претензії на культурну і ділову перевагу. Їх уживання диктується бажанням підкреслити рівень інформованості про нове, сучасне, технічно пріоритетне.

Усі іноземні поняття переживають процес адаптації у мові-рецепторі і в термінологічній системі економіки. Адаптація іноземних слів є питанням часу. У процесі адаптації запозичень виділяються два види асиміляції: формальна й функціональна. У свою чергу, формальна асиміляція має на увазі фонетичну, графічну й граматичну адаптацію. При прямому запозиченні термін на першій стадії зазнає графічних, фонетичних, граматичних змін, однак асиміляція закінчується лише тоді, коли він стає частиною лексичної системи мови, пройшовши функціональну адаптацію. Тому поряд із формальними ознаками виділяють функціональні зміни, які проходить запозичення у мові-рецепторі. Лексико-семантична асиміляція включає в себе визнання запозиченого терміна і його регулярне використання, сполучуваність з іншими словами даної мови, а також словотвірними і словозмінними морфемами. Часто фонетично адаптовані слова залишаються чужими елементами в китайській мові. Тому ми говоримо лише про умовну адаптацію і, тим більше, асиміляцію фонетичних запозичень у китайській мові. Наші приклади термінів "компанія" та "комерсант" слугують яскравим підтвердженням цієї тези.

Таким чином, завдяки ізолятивному характеру та іншим особливостям китайської мови, вона зберігає "чистоту" і є досить закритою для проникнення запозичень. Проте китайська мова замість прямих запозичень включає до свого складу фонетичні адаптації – кальки. Також у китайській мові наявна невелика кількість графічних запозичень, які мають відповідні ієрогліфічні синоніми. Семантичні кальки також існують у китайській мові, але виникає проблема з їхньою ідентифікацією і вирішенням із числа суто китайських термінів.

Таким чином, завдяки ізолятивному характеру та іншим особливостям китайської мови, вона зберігає "чистоту" і є досить закритою для проникнення запозичень. Проте китайська мова замість прямих запозичень включає до свого складу фонетичні адаптації – кальки. Також у китайській мові наявна невелика кількість графічних запозичень, які мають відповідні ієрогліфічні синоніми. Семантичні кальки також існують у китайській мові, але виникає проблема з їхньою ідентифікацією і вирішенням із числа суто китайських термінів.

1. Гринів С.В. Терминологические заимствования // Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. – М., 1982. 2. Китайгородская М.В. Современная экономическая терминология (Состав. Устройство. Функционирование) // Русский язык конца XX в. Язык русской культуры. – М., 1996.; 3. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории. – М., 1989.; 4. Ухватов Б.С., Тянь Чжень, Лю Вей. Русско-китайский экономический и финансовый словарь. – М., 2008.